

ОСОБЛИВОСТІ РОДИННО-ПОБУТОВОЇ КУЛЬТУРИ В СТАНОВЛЕННІ ОСОБИСТОСТІ (ДРУГА ПОЛОВИНА XIX – ПОЧАТОК XX СТОЛІТТЯ)

У статті розкривається роль родинно-побутової культури у морально-етичному вихованні підростаючого покоління. Обґрунтовано особливості формування морально-етичних цінностей сім'ї другої половини XIX – початку XX століття, які були укладом життя протягом усього часу.

Ключові слова: родина, сім'я, сімейне виховання, фольклор, морально-етичні цінності, родинно-побутова культура.

Mulyar N. Features family and consumer culture in the development of personality (second half of XIX – beginning of XX century). The article reveals the role of family and consumer culture in the moral and ethical education of the younger generation. The peculiarities of formation of moral and ethical values of the family of the second half of the nineteenth – early twentieth century, which were lifestyles throughout.

Key words: family, family, family education, folklore, moral and ethical values, family and consumer culture.

Постановка проблеми й аналіз останніх досліджень. В українському суспільстві XXI ст. гостро стоять питання щодо підвищення ролі сім'ї та ефективності її впливу на морально-етичний розвиток дитини. Сім'я є природнім середовищем, в якому еволюціонують, особливо в умовах радикальних змін у суспільстві, стосунки між батьками та дітьми, сімейні правила, традиції. Вони закладають основи характеру, виробляють світогляд і певні норми моральної поведінки підростаючого покоління.

У сучасній теорії і практиці виховання актуальною є проблема використання родинно-побутової культури у формуванні морально-етичних цінностей особистості. Система виховання орієнтована на гуманізацію міжособистісних стосунків, розвиток у дітей гуманістичних рис і моральних цінностей.

Залучення особистості до моральних цінностей починається з повсякденного спілкування в сім'ї, із засвоєння її звичаїв і традицій. У концепції «Сім'я і родинне виховання» зазначено, що одним із завдань сучасного сімейного виховання є засвоєння моральних цінностей, ідеа-

лів, культурних традицій, етичних норм взаємостосунків між близькими людьми та забезпечення духовної єдності поколінь, збереження сімейних традицій. Традиції, які є носіями багатовікового духовного досвіду, дають можливість особистості знайти стійку морально-психологічну опору.

Підвищення уваги українського суспільства до питань морального виховання у сім'ї свідчить про їх актуальність. Це підтверджують дисертаційні дослідження, захищені в останні роки, Л. Драчук, С. Закопайло, І. Кошлань, В. Страшний, Т. Яценко та ін.

Зокрема, психолого-педагогічні проблеми виховання в родині вивчали І. Бех, Л. Бойко, Л. Драчук, В. Кравець, І. Кошлань, Г. Наумчук, Л. Синютка, Т. Троїцький; основи родинного виховання досліджували Т. Алексєєнко, В. Іова, Л. Красномоєць, А. Марушкевич, Л. Повалій, В. Постовий; проблемі формування сімейних взаємин і педагогічної культури батьків присвятили свої праці О. Зверева, О. Калюжна, Л. Києнко-Романюк, І. Савченко, І. Трубавіна, Т. Ушеніна.

Розгляд джерельної бази дає можливість констатувати, що сьогодні існують вагомі і переконливі наукові дослідження проблеми сімейного морально-етичного виховання дітей. Але питання про можливість використання родинно-побутової культури у цьому процесі залишаються ще недостатньо вивченими.

Мета статті – визначити роль родинно-побутової культури у формуванні особистості другої половини XIX – початку XX ст.

Виклад основного матеріалу. Здатність народу утримувати власні життєві позиції, зберігати ідентичність та автентичність, його стійкість та цілісність визначаються не певними державними інституціями, ідеологією чи окремими його представниками. У цьому процесі найважливішим чинником є міцність, збереження і примноження традиційної культури, витвореної віками, господарських та культурних традицій, родинно-побутової культури етносу. Пам'ять про предків, міжпоколінні зв'язки, сила і точність передачі життєвого досвіду предків своїм нащадкам визначають моральне здоров'я нації та її життєздатність. Саме ці чинники, їх взаємозв'язок і взаємодія допомогли зберегтися українцям як народ, дали силу витримати лихоліття, зберегли здатність українців дотримуватися морально-етичних цінностей у родинно-сімейному житті. Це стало найважливішою умовою збереження етносу та його автентичної культури.

Український народ протягом свого життя витворив традиції – ідеальні форми життєвої культури із законами добра і краси. Вони є засобом виховання у людини таких важливих якостей, як доброта, жертвність,

толерантність, доброзичливість, повага й самоповага. Народні традиції і витворена на їхній основі родинно-побутова культура українців є тією шляхетною основою, на якій твориться національна свідомість, формуються кращі риси ментальності, гідність, самоповага, повага і толерантність до інших культур й народів: «Батьки, виховані на переданих дідами й прадідами звичках передають їх своїм дітям, навчають тілесним працюванням відповідно своїм національним нахилам, відповідно витвореним поглядам на фізичне здоров'я і вимогам своєї природи. Кожний народ, кожна нація має свій склад дій й думок і іменно такий, який склала природа його цілими віками попередніх поколінь. Дитина, імітуючи, це-б-то повторюючи, наслідує їх, додаючи до них і свої власні риси, пристосовані до умов життя» [10, 51].

Аналіз календарного та сімейного обрядового циклу українців дає підстави говорити, що все життя людини проходить через певні етнопедагогічні ситуації, які спонукають особистість до удосконалення, самоствердження, творчості, відповідальності, формують позитивне ставлення до моральних норм, що існують у суспільстві. У другій половині XIX – на початку XX ст. народні звичаї і традиції також посідали важливе місце у вихованні дітей у сім'ї, родині, громаді, церкві, навчально-виховних закладах тощо. Серед різноманіття напрямів виховання (етичне, духовне, релігійне, трудове, фізичне, естетичне, розумове тощо) особливу роль відіграло морально-етичне, оскільки саме від його успіху залежало формування цілісної, зрілої, досконалої людини. Історичний аналіз життя українського народу переконливо свідчить про це.

Найсприятливішим часом для сприймання морально-етичних цінностей вважається період до п'яти років – у той сенситивний період, коли дитина інтенсивно росте і розвивається, з великою цікавістю сприймає навколишній світ і перетворює його. Ці істини добре засвоїли наші предки, тому саме на цей час припадає чимало форм усної народної творчості, адресованої дітям. Засобом рідної мови, народної казки, оповідання переказу, пісні, примовки, заклички, гри, традиції, ритуалу, обряду дитина легко сприймала такі складні категорії, як честь, справедливість, добро, любов, віра, гідність, шляхетність, повага тощо.

Аналіз традиційної культури українців підтверджує, що кожен народний звичай, традиція, обряд чи свято обов'язково спрямовані на виховання душі людини, формування морально-етичних почуттів і переконань, любові і поваги до ближнього. Принагідно зазначимо, що морально-етичне виховання у сім'ї та родині не визначалося як самоціль, воно відбувалося непомітно для дитини у міцному зв'язку із трудовим, фізичним, естетичним, розумовим, валеоекологічним. Усі виховні за-

соби – природа, праця, спілкування, молитва, мова тощо, були підпорядковані категоріям добра, любові, честі, справедливості. Українець з любов'ю і повагою ставився до всього, що його оточувало: природи, плодів людської праці, творів мистецтва, народної творчості. Морально-етичні цінності формувалися протягом усього періоду життя людини, шліфували її характер, моделювали стосунки із ближніми, товаришами, громадою, самим собою.

Обґрунтовуючи проблеми формування сімейно-родинних морально-етичних цінностей українців слід зазначити, що вони витворилися на ґрунті української ментальності. Важливою і незаперечною рисою ментальності українців є релігійність, яку можна трактувати як складову світогляду всіх слов'янських народів [1, с. 87]. Традиційно українська сім'я ретельно дотримувалася релігійних канонів. Божі Заповіді ставали головним мірилом моральності людини, відхилення від них чи їх недотримання засуджувалося громадою, і це було особливо великою карою для людини. Основним виявом релігійності у традиціях та обрядах було чітке дотримання послідовності й атрибутики обрядів. Це стосується народин, хрестин, весілля, поховального обряду [2; 3; 11].

Головними рисами української ментальності, яка має суттєвий вплив на формування морально-етичних цінностей української сім'ї досліджуваного періоду, є «кордоцентризм» (індивідуальний підхід до тлумачення реальності) та антеїзм (злитість людини з природою) [4; 9]. Кордоцентричність українця давала підставу трактувати його як побожну, сентиментальну та м'яку людину. З огляду на це українці рідко карали дітей фізично, а якщо й робили це, то покарання відзначалося більше символічно (дітей били різкою, рушником, гілкою тощо): «Учи дітей не страшкою, а ласкою», «Рідна мати високо замахує, а помалу б'є», «Материні побої не болять» [10, 610].

Завдяки цьому витворилася специфічна виховна система, де діти за сособом доброго прикладу батьків, досконалих традицій, звичаїв, обрядів, фольклору, родинно-побутової культури виховувалися у душі добра, справедливості, гідності, свободи, демократизму, любові, поваги тощо. У такій атмосфері дитина росла і розвивалася культуро- і природовідповідно, у гармонії з навколишнім світом і собою.

Традиційно сім'я для українців була тим місцем, де людина народжувалася, росла, розвивалася, виховувалася і закінчувала свій життєвий шлях. Сім'я виступала хранителькою національних звичаїв і традицій, була головним вихователем дитини і несла перед суспільством відповідальність за це. Виховання – це засвоєння особистістю духовної культури рідного народу, його національного духу, способу життя,

морально-етичних норм та цінностей. Слово «виховання» в українців спільнокореневе зі словом «ховати», тобто оберігати від зла, поганих людей, їхніх вчинків, поганого впливу тощо.

Сімейні цінності дістали своє відображення чи не в усіх жанрах українського фольклору. У них народ висловив своє ставлення до морально-етичної складової життя, яка формується саме у сім'ї: «Сім'я міцна – горе плач», «Вся сім'я вмісті й душа на місці», «Найлучча спілка – чоловік та жінка» [10, 641–642].

У родинно-побутовій культурі українців дитина – це частина природи, продовження роду. Її вихованням займалися усі члени сім'ї, і їхній вплив відзначався послідовністю, систематичністю, демократизмом, моральністю: «Гни дерево поки молоде, учи дитя, поки мале», «Чого Івась не знає, того й Іван не знатиме», «Коли дитини не навчиш у пелюшках, то не навчиш у подушках», «Бурчання наскучить, приклад научить» [10, 641–642].

У рамках сім'ї та родини дитина була суб'єктом традиційних норм співжиття та родинних взаємин, батьки та інші вихователі спонукали дитину до активної участі у традиціях, ритуалах, обрядах. Переконливим свідченням цього є спеціальні дитячі ролі у споконвічних традиціях українців: діти колядували, щедрували, водили гаївки, співали пісень, вивчали казки і загадки тощо. Підтвердженням може слугувати цілий пласт українського фольклору, що так і називається – власне дитячий фольклор. У ньому, проте, прослідковується тісний зв'язок дитячої поезії та фольклору з ритуалами та обрядами дорослих.

Народні традиції українців – це яскравий приклад гармонійного поєднання у житті таких моральних категорій, як добро, честь, справедливість, любов, віра тощо. Уся усна народна творчість українців була свідченням того, що ці категорії є досконалими, вічними і незмінними – у прислів'ях та приказках завжди позитивно оцінювалися найкращі риси людини; у казках завжди добро перемагало зло; в народних оповіданнях, легендах та переказах мова йшла про високе і вічне тощо.

До виховання, особливо морально-етичного українці ставилися особливо вимогливо і відповідально. Дитина мала чимало вихователів – батьків, дідусів і бабусь, старших братів і сестер, хрещених батьків, нарешті важливу виховну функцію відігравала громада.

Особливо високі вимоги ставилися, безперечно, до батьків: «Умів дитину народити, уміє і навчити», «Батько не той, що породив, а той, що спорядив», «Посієш вчинок, виросте звичка», «За науку – цілуй батька й матір у руку» [10, 609].

Принадно зазначимо, що українська жінка мала, порівняно з чоловіком, подвійні обов'язки: вона активно працювала по господарству

і виховувала дітей. Праця у тогочасній українській сім'ї поділялася на чоловічу і жіночу, для чоловіка вважалося ганебним виконувати роботу на кухні, нянчити дітей тощо. Тут мало місце специфічне протиріччя життя української родини – певний вияв матріархату і водночас пригнічення прав жінки перед чоловіком.

Узагальнюючи і підсумовуючи роль традицій у процесі морально-етичного виховання дітей та молоді в українській сім'ї другої половини ХІХ – початку ХХ ст., Я. Чепіга робить фундаментальні висновки, які зводяться до наступного: «Сім'я, її традиції утворюють людину, відповідно їхньому моральному складові».

Висновок. Підсумовуючи викладене, можна констатувати: духовні, моральні, сімейно-побутові традиції, перевірені і примножені не одним поколінням, містять у собі морально-етичні цінності, що мають велике значення у вихованні дитини. Родинно-побутова культура покликана служити зміцненню сімейно-родинних зв'язків і відносин, що виступають як механізм передавання таких особистісних і соціально цінних рис людини, як любов, доброта, співчуття, взаємодопомога і взаєморозуміння. Збагачення життя родини традиціями сприяє повноцінній організації її життєдіяльності, формуванню ціннісної системи людини, забезпечує зростання взаєморозуміння між батьками і дітьми, допомагає удосконалювати процес домашнього виховання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гнатенко П. Український національний характер / П. Гнатенко. – К. : «ДОК-К», 1997. – С.73–93.
2. Гнатюк В. Останки передхристиянського релігійного світогляду наших предків / В. Гнатюк // НТШ, Т. 201. – Нью-Йорк, 1981. – С. 213–240.
3. Ізворинь Ад. Похоронний звичай у підкарпатських русинів (Часопис підкарпатського товариства наук «Зоря») / Заг. опис. – Ужгород, 1942 р. – № 1–2. – С. 130–144.
4. Лозко Г. Етнологія України : філософсько-теоретичний та етнорелігієзнавчий аспект / Г. Лозко. – К. : «АртЕк», 2004. – С. 6–107.
5. Луцик Д. Все починається з сім'ї / Д. Луцик. – Дрогобич : Коло, 2004. – 140 с.
6. Петрів І. За душу дитини : збірка статей / І. Петрів. – Бельгія / Накл. Укр. Вид-ва в Бельгії К. Мулькевич. – Малін, 1949. – 39 [1] с.
7. Соболь В. Дослідження витоків української ментальності / В. Соболь // Слово і час. – 1992. – № 8. – С. 42–45.
8. Стахів Л. Морально-духовні цінності – невід'ємна частина української культури / Л. Стахів // Молодь і ринок. – 2005. – № 4. – С. 58–60.
9. Степико М. Буття етносу : витоки, сучасність, перспективи (філософсько-методологічний аналіз) / М. Степико. – К. : Товариство «Знання», КОО, 1998. – 251 с.

10. Українські народні прислів'я та приказки : [авт. вступ. статті В. Бобкова, упоряд. : В. Бобкова, Й. Багмут, А. Багмут]. – Київ : Державне видавництво художньої літератури, 1963. – 790 с.

11. Чепіга Я. Моральне виховання в справі виховання / Я. Чепіга // Проблеми виховання й навчання : зб. психо-пед. ст. – К. : Трьох святих, 1913. – Кн. 1. – С. 61–76.

12. Чорі Ю. Від роду до роду (Звичаєво-обрядові традиції Закарпаття) / Ю. Чорі. – Ужгород : вид. В. Падяка, 2001. – С. 7–59.

13. Яценко Т. Історичне коріння українського родинного виховання / Т. Яценко // Українська література в загальноосвітній школі. – 2001. – № 3. – С. 26–30.

УДК 37.036

*Мирослав ПАГУТА,
м. Дрогобич*

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ТЕХНОЛОГІЇ ДО ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВ ЗАСОБАМИ ЕРГОДИЗАЙНУ

У статті проаналізовано деякі психолого-педагогічні аспекти підготовки майбутніх учителів технологій до естетичного виховання школярів. Розкрито вплив ергодизайну на рівень підготовки майбутніх учителів технологій до естетичного виховання школярів та його вплив на естетичне виховання школярів у процесі трудового навчання.

Ключові слова: естетика, естетичне виховання, естетичне навчання, ергодизайн, навчально-трудова ергодизайнерська діяльність.

Pahuta M. Psycho-pedagogical aspects of preparation of future teachers of technology to aesthetic education of students by facilities of ergodesign. In the article some psycho-pedagogical aspects of preparation of future teachers of technologies are analysed to aesthetic education of schoolboys. Influence of ergodesign is exposed as on the level of preparation of future teachers of technology to aesthetic education of schoolboys so on aesthetic education of schoolboys in the process of labour studies.

Key words: aesthetics, aesthetic education, aesthetic studies, ergodesign, educational-labour ergodesign activity.

Постановка проблеми. Зміни, що відбулися в суспільно-економічній сфері нашої держави, призвели до необхідності оновлення існуючої системи освіти, приведення її у відповідність до сучасних вимог